

Přepsané dějiny akupunktury?

Petr Fiala, Kabinet akupunktury, Universita Karlova – Praha.

*Rerum omnium magister usus.
Zkušenost je učitelem všeho.*

G. J. Caesar

1. Úvodní poznámky

Podle dosavadních poznatků můžeme počátky akupunktury zasadit do období před čtyřmi až deseti tisíci lety. Má se za to, že její pravlastí jsou oblasti severní Číny, i když o tom nemáme žádné dochované zprávy.

Závěry se opírají o archeologické nálezy. Podle nich se kaménky „*bien*“ (ve formě úlomků pazourku, buližníku) o délce asi 45 mm a šířce kolem 4 mm na tupém konci používaly právě ke specifické stimulaci, kterou dnes označujeme jako „*akupunktura*“ a čínsky „*č'en-t'iou*“. Na některých místech se tato technika dochovala až do počátku našeho letopočtu. Z této doby o ní existují písemné záznamy. V průběhu věků se patrně používal i další materiál jako bambus, rybí kosti, keramika atp. Od doby bronzové převládl kov.

Nejstarší nálezy pocházejí z naleziště ve *Fun-denu*, další např. z dnes již zničeného naleziště *Chou-kou-tienu* (*Kopec dračích kostí*) u Pekingu. Zde patrně leží kolébka čínské civilizace, neboť už v době před 500 tis. – 300 tis. lety zde žil předchůdce dnešních Číňanů – „*Člověk pekingský – Sinathropos pekinensis*“. Nejvíce nálezů pochází z oblouku ohraničeného na západě předhůřím Himalájí, na severu mongolskými pouštěmi a na východě Žlutým mořem. Dnes je tato oblast vymezena přibližně provinciemi Sečuán a Šendong.

Není zcela jasné, proč akupunktura vznikla právě v těchto oblastech, ale někteří badatelé se domnívají, že dobrým důvodem mohlo být např. to, že v horských a pouštních oblastech lidem buď částečně nebo zcela chyběly léčivé rostliny. Proto začali využívat napřed náhodně a poté cíleně i jiné způsoby boje proti bolestem a dalším chorobám.

Dnes tuto dávnou metodu nazýváme stimulací „*bodů bolesti*“ (akupunktura „*locus dolendi*“ anebo čínským názvem „*a-ši*“) a vysvětlujeme pomocí vrátkové teorie bolesti na principu kompetitivní inhibice a dalších mechanismů.

Na otázku, proč akupunktura vznikla právě v Číně, odpověď neznáme.

2. Rozvoj akupunktury ve staré Číně

Předpokladem pro vytvoření uceleného systému akupunktury byl další rozvoj vědomostí člověka a dosažení určitého stupně abstraktního myšlení. Na základě starých pramenů můžeme usuzovat, že k tomu v Číně dospěli někdy ve třetím až prvním tisíciletí př. n. l. Z této doby se dochovaly pověsti, které byly později písemně zaznamenány.

Prvním mýtickým císařem z počátků doby bronzové byl *Fu-si*, který měl vládnout v letech 2852-2737 př. n. l. On sám byl podle dochované tradice vynálezcem devíti typů akupunkturálních jehel, které se od té doby začaly používat. Jeho nástupcem se stal *Šen-nung* (2737-2697 př. n. l.), který je považován za zakladatele farmakologie, neboť přinesl poznatky o léčivých bylinách.

Největším a nejznámějším mýtickým vladařem z té doby je *Chuang-ti* – *Žlutý císař* (2697-2597 př. n. l.). Připisuje se mu autorství základního kánonu staré čínské medicíny *Nej-t'ing-su-wen, Knihy o vnitřním lékařství*. Její písemná podoba však pochází patrně z doby mnohem mladší. Nejstarší dosud známé čínské písemnosti pocházejí až ze 14. stol. př. n. l.

V průběhu věků nabývali staří Číňané v akupunkturu dalších zkušeností a objevovali nové, důležité body. K „*místům bolesti*“ (body „*a-ši*“) přibývaly postupně body i značně vzdálené od místa obtíží. Vyvinuly se nejprve v systém nazvaný „*Body 13 démonů*“. Jejich

stimulací se bojovalo proti chorobám, které domnělí „*démoni*“ vyvolávali. Jednalo se o body, které dnes podle nomenklatury WHO značíme jako *GV 1, 16, 24, 26, CV 24, ST 6, PC 6, LI 11, SI 11, TW 5, SP 1, BL 60*. Podle jiných zdrojů sem pařily i body *ST 36, LU 5, 9, 11*. Určité diference v podání nejsou podstatné. Všechny tyto body, jakož i další kombinace *bodů blízkých a bodů vzdálených* dodnes používáme.

Až později se objevila *energetická koncepce*, nejprve v podobě *bodů pěti přehrad*, která se poté rozvinula v komplexní systém neustálé proměny a *koloběhu prvků (wu-sing)*. Z té doby pochází dodnes používaný systém drah a bodů, doplněný v průběhu věků už jen nepodstatně.

3. Ötzi – muž z ledu

Takto nastíněná historie akupunktury byla obecně přijímána zhruba do konce 20. století. Změnu pohledu přináší až zcela nečekaný nález z opačného konce světa – ze Střední Evropy. Zpočátku nic nenasvědčovalo tomu, že právě on by mohl od základů přepsat historii akupunktury. Dodnes se o něm v oficiálních akupunkturních kruzích příliš nehovoří.

Ve čtvrtek 19. září 1991 manželé Erika a Helmut Simonovi z Norimberku vyrazili na horskou túru v Ötztálských Alpách na hranicích Tyrolska a Itálie. Kolem půl druhé odpoledne si chtěli zkrátit cestu přes sedlo Tisenjoch, ve výšce asi 3210 m. n. m. opustili značenou cestu a začali obcházet skalní muldu napůl naplněnou roztátým ledem. Když přišli blíž, spatřili ke svému zděšení, že z ledu čouhá mrtvola položená hlavou dolů, s nahými rameny a částí zad. Domnívali se, že narazili na horolezce, který zde v minulých letech našel smrt. Proto nález fotograficky zdokumentovali a ohlásili policii. To ještě netušili, že jejich horolezec je starý téměř pět a půl tisíce let.

Po vyproštění byla mumifikovaná mrtvola domnělého horolezce dopravena do ústavu soudního lékařství Univerzity Innsbruck. Tam byla podrobně zkoumána, původně pro podezření, že smrt způsobil neznámý pachatel. Teprve v průběhu ohledání se zjistilo, že mrtvola muže je mnohem starší, než se původně předpokládalo. Metodou radioaktivního izotopu uhlíku C-14, provedenou na čtyřech nezávislých světových pracovištích bylo zjištěno, že nalezený člověk žil někdy v rozmezí let 3350 – 3100 př. n. l. Na světě byla rázem nejstarší dochovaná mumie a nález se stal světovou senzací.

Ötzi, jak podle místa nálezu v údolí Ötztal mumii důvěrně pojmenovali novináři, byl muž ve věku přibližně 45 let, asi 1,60 m vysoký, kolem 50 kg těžký, velikost nohou č. 38. Měl vlnité, tmavohnědé až černé vlasy a modré oči, nosil vous. Ve své době patřil ke starší generaci, ale byl ve výborné tělesné kondici, svalnatý a šlachovitý, bez zbytečného tuku, na zubech nebyl nalezen jediný kaz. O život jej nejspíš připravil vystřelený šíp, který zůstal vězet vzadu pod pravou lopatkou a během několika desítek minut způsobil smrt vykrvácením. V tomto směru bylo podezření na neznámého pachatele více než důvodné.

Jeho tělesný stav byl přiměřený věku, tělo vykazovalo četné degenerativní změny a zhojená poranění. Měl silně opotřebované zuby a nosné klouby, mezery mezi obratli byly snižené, cévy kalcifikované. Chyběla dvanáctá žebra (jako zvláštní anomálie), na snímku byla patrná zhojená sériová zlomenina pravých žeber. Na nehtech se dochovaly Beau-Reilovy příčné rýhy, nasvědčující tomu, že Ötziho imunitní systém byl v době 16.-13. týdnů před smrtí vystaven silnému stresu (patrně infekci), který přerušil růst nehtů.

Ve střevěch se našly zbytky lovcovy poslední stravy, kterou tvořila kaše a maso, ale bylo přítomno i množství vajíček střevních parazitů *Trichuris trichiura*. Tito cizopasnící zaživacího traktu člověka, tenkohlavci z rodu hlístic, jsou až 4 cm dlouzí. Podle jejich masivního nálezu lze usuzovat, že muž z ledu musel trpět chronickými zaživacími obtížemi,

doprovázenými průjmy, tenesmy a bolestmi. Dodnes tento parazit způsobuje obtíže 20-70% světové populace.

K předmětům nalezeným u Ötziho patří i hubka z březovníku obecného (*Piptoporus betulinus*), houby, které lidově říkáme „choroš“ a roste na břízách. Její působky mají hemostatické a antibiotické účinky. Betulin obsažený v březovníku má podle některých nových poznatků dokonce brzdit růst nádorových buněk. Toxické oleje v hubce obsahují účinné látky proti střevním parazitům. Boj proti zažívacím obtížím naznačuje i vysoký obsah dřevěného uhlí v mužově tlustém střevě.

Podle nalezených pylů a zbytků rostlin musel Ötzi zemřít v období pozdního jara nebo časného léta. Brzy po jeho smrti na něj nejspíš napadl sníh a poté nastoupily vlivem počasí a vysokohorského klimatu mumifikační procesy.

Na základě analýz DNA a přidružených nálezů se antropologové domnívají, že muž patřil k samostatné alpské kulturní skupině, označované jako „*Tamins-Carasso-Isera 5*“. Datují ji do období na přelomu neolitu a doby bronzové. Své příbuzné má ve Švýcarsku, v jižním Německu a v Severní Itálii.

Někteří tuto etapu, charakteristickou používáním nástrojů z čisté mědi (do doby, než byla objevena její slitina s cínem, bronz) nazývají *dobou měděnou* (u Ötziho byla nalezena sekyrka z ryzí mědi).

4. Ötziho tetování a akupunkturální body

Při ohledání byla na mumii zjištěna řada míst se zvláštním tetováním. Četná tetování byla sice popsána i na dalších, mladších mumiích, ale ta měla obvykle jiný, zřetelně dekorativní účel (Sibiř, Peru, Chile).

Histologické zkoumání ukázalo, že tetování bylo vytvořeno řezy do kůže, do nichž byly poté vetřeny tmavé pigmentové částice, patrně z dřevěného uhlí. Tento způsob tetování se ještě dnes používá v některých oblastech Afriky a Indie také k terapeutickým účelům.

Tetování na Ötziho mumii jsou vesměs neornamentálního charakteru, poněkud na místech skrytých pod oděvem. Při jejich zkoumání odborníky překvapila nápadná shoda s polohou některých akupunkturálních bodů. K podrobnější expertize byli proto přizváni akupunkturisté F. Bahr z Německa, L. Dorfer z Rakouska a S. Suwanda ze Švýcarska.

Konstatovali, že na tyrolské mumii se nachází 50 vytetovaných znaků uspořádaných do 15 skupin. Většinu z nich tvoří uskupení 3-4 čar. Čtyři z nich se nacházejí vlevo od bederních obratlů, jedno vpravo. Další jsou na bérkách vlevo i vpravo a kolem kotníků. Na vnitřní straně pravého kolena a vedle levé Achilovy šlachy vidíme tetování ve tvaru křížku.

Devět z patnácti skupin lze přiřadit k čínské dráze „*močového měchýře*“ (BL) a tři ke dráze „*žlučníku*“ (GB). Tyto klasické akupunkturální dráhy disponují hlavními body proti bolesti. Zbylé tetování odpovídá bodům na čínských drahách „*sleziny*“ (SP), „*jater*“ (LV) a „*ledvin*“ (KI), které se používají na různé funkční obtíže, mj. i zažívací.

Většina tetování je lokalizována v těsné blízkosti míst, která byla během Ötziho života velmi namáhaná a opotřebovaná (páteř, klouby). Pokud můžeme z radiologických vyšetření soudit, muselo to muži z ledu působit značné bolesti. Tetování patrně podstoupil několikrát, a pokud skutečně za účelem léčení, pak nejspíš ke zmírnění bolesti kloubů a obtíží gastrointestinálního traktu, které se podle nálezu ve střevech zdají být také téměř jisté.

Podobné body, případně jejich kombinace dodnes využívá za stejnými účely klasická čínská akupunktura. I proto lze jen stěží usuzovat na jiný než terapeutický charakter tetování. Jak známo, různé formy akupunktury (jehly, teplo atp.) obvykle zapojují do reakcí pouze různé typy receptorů. Šíření signálu do vyšších struktur CNS a do descendentního inhibičního

systému se děje ve všech případech obdobně. V tomto smyslu mohlo tetování sloužit kupř. i jako značky pro laickou akupresuru.

V následující tabulce jsou přehledně uvedena místa tetování a jejich porovnání s nejbližšími akupunkturními body, známými z tradiční čínské medicíny. Pro označení bodů je použito zkratk podle doporučené nomenklatury WHO.

Tab. č. 1

Srovnání tetování Ötziho se známými akupunkturními body

Místa tetování Ötziho	Odpovídající bod čínské akupunktury	Poznámka, indikace dle TCM
Levá záda - horní 4 čáry - horní 3 čáry - dolní 3 čáry - dolní 4 čáry	- BL 21 - BL 22 - BL 23 - BL 25	Body používané v TCM na bolesti zad v daném segmentu a na obtíže GIT. Souhlasné body – BL 21 žaludku, BL 22 – tzv. tří ohňů (endokrinní), BL 23 – ledvin, BL 25 – tlustého střeva. Může se případně jednat i o tzv. Chua-Tchuovy body daného segmentu.
Pravá záda - 4 čáry	- BL 24	Souhlasný bod pro CV 6 – nechutenství, hemeroidy, lokální vertebrogenní bolesti.
Pravá noha - kříž na mediální straně kolena - 3 čáry mediálně - 3 čáry frontálně - horní 3 čáry laterálně - 2 čáry laterálně - dolní 3 čáry laterálně	- LV 8 - KI 7, SP 6 - lokální body mezi GB 40 a ST 41 - na dráze GB - GB 37, ale dorzálně od fibuly - GB 38, ale dorzálně od fibuly	Bolesti kloubů, obtíže GIT. Lumbální artróza, břišní obtíže. Bolesti v oblasti kotníku a bolesti celkové.
Levá noha - 7 čar dorzálně - 3 čáry dorzálně - 1 čára dorzálně - kříž na dorzální a laterální straně kotníku	- oblast BL 56 - na dráze BL mezi BL 58 a BL 59 - BL 59 - BL 60	Lokální kloubní obtíže. BL 60 jako „mistrovský bod“ pro bolesti zad a jako důležitý obecný bod proti bolestem.

Z podrobnějšího zkoumání nalezených znaků plyne, že tetování není vždy přesně shodné s polohou „čínských“ bodů. To lze vysvětlit také tím, že kůže mumie byla v důsledku tisíciletých pohybů v ledu odtržena od spodiny a došlo k jejímu posunu z původní polohy. Ale nelze vyloučit ani jistou nepřesnost těch, kdo tetování prováděli.

Jak již bylo řečeno, radiologické vyšetření Ötziho prokázalo artrózu nosných kloubů – kyčlí, kolena a kotníků, jakož i bederní páteře. Tetování, na rozdíl od jehel mohlo působit dlouhodobě jako popudová terapie. Podobně se na Dálném Východě dodnes používá techniky *příškvary*.

Pokud použijeme analogie, pak v Číně by na tyto obtíže použili pravděpodobně stejných nebo velmi podobných bodů. V tom případě by nezbývalo, než připustit, že lovcův kmen ovládal stejnou techniku akupunktury jako v Číně, typu „*locus dolendi*“.

Ještě zajímavější je použití bodů na noze, pokud se skutečně jednalo o léčení obtíží gastrointestinálního traktu. Tyto body patří v čínské akupunkturuře k *bodům vzdáleným* a souvislosti mezi jejich stimulací a účinky na zažívací systém jsou proto daleko skrytější. Jejich používání by dokládalo mnohem hlubší medicínské znalosti a dovednosti neolitických

lovců ve Střední Evropě, než jsme dosud předpokládali. Otázku proto můžeme také obrátit – znali už v této době v Číně vztah bodů na noze k břišním obtížím?

5. Závěr, diskuse

Zdá se tedy, že muž z ledu bojoval proti svým bolestem a ostatním obtížím všemi prostředky, kterými tehdejší lidé v této oblasti disponovali. Je více než překvapivé, jak pestrý arzenál to už tehdy byl. Nejpřekvapivější je však bezesporu použití míst odpovídajících akupunkturním bodům, které podle všech našich dosavadních poznatků byly v té době známy jen v Číně.

Pokud skutečně bylo tetování na Ötziho mumii použito k léčebným účelům, pak by shoda se starými čínskými body od základu přepsala historii akupunktury. Změnila by její hranice geografické i časové, ale zároveň by přinesla i řadu neodbytných otázek.

Kde se vzala akupunktura ve Střední Evropě v době neolitu? Byl už tehdy svět natolik globální? První dochované písemné zprávy o cestě Římanů do Číny máme až z r. 166 n. l. Zhruba ze stejné doby, 2. stol. n. l. naopak pochází zdokumentovaný nález pohřbeného člověka s typickými čínskými (mongoloidními) znaky v jižní Itálii. Co s tím?

Dodatečné zkoumání tetování mumie nomádkého knížete nazvaného Skytský jezdec z Pazyryku na Altaji ukázalo, že tato mumie má na sobě vedle dekorativního tetování i tetování neornamentální. To má bodovitý charakter a nachází se paravertebrálně v oblasti Th segmentu. Nápadně se shoduje se starými čínskými, tzv. *Chua-tchuovými body*, které se dodnes používají u akutních vertebrogenních obtíží. (*Chua-tchuo*, slavný lékař z období dynastie východních Chanů žil na přelomu 2-3. stol. n.l.). Tato mumie však pochází až ze 4. stol. př. n. l. a to z lokality nepříliš vzdálené Číně. Zde může být zajímavé snad je to, že body připisované *Chua-tchuovi* se používaly už 600 let před ním.

Z nálezů na Ötziho mumii není jasné, zda tehdejší středoevropští „lékaři“ znali jen izolované body (plošky, areály), které ošetřovali tetováním nebo zda je dokázali, tak jako staří Číňané, ošetřovat i jiným způsobem a zařadit do vyššího systému. I tak je jen velmi obtížně vysvětlit, proč právě tyto „body-tetování“ používali a kde se vzala znalost souvislostí mezi areály na povrchu těla (zejména na noze) a vnitřními orgány.

Kdo prováděl Ötziho jeho tetování? Byli to lékaři, šamani, kouzelníci, zvláštní kasta lidí anebo se jednalo o všeobecně známou techniku? Odkud vzali tito lidé své znalosti? Jak to, že se v Evropě se nedochovaly, zatímco v Číně ano? Znali i staří Evropané čínský energetický systém? Znaly akupunkturu i jiné civilizace?

Může tyrolský nález nasvědčovat např. tomu, že si lidé znalosti těchto zvláštních míst přinesli už z Olduvaiské rokle v Keni dávno předtím, než se rozšířili do celého světa a v téže době dostali do vínku přibližně stejnou myšlenkovou výbavu, která se pak nezávisle rozvíjela? Konvergují automaticky optimální řešení univerzálních problémů?

Co by pomohlo prokázat teorii používání akupunktury ve Střední Evropě na sklonku neolitu nade vší pochybnost? Jistě by to byl další nález s obdobnými znaky jako u Ötziho. To je však v dohledné době jen málo pravděpodobné.

Věci by prospělo, kdyby bylo Ötziho tetování podrobena dalšímu histologickému zkoumání, podobnému, jaké prováděl se svým týmem prof. Rabischong na Universitě v Montpellieru (korpuskulární zakončení, neurofyziologie bodů atd.). K podobným výsledkům dospěli později mj. i čeští morfologové.

Neškodilo by, kdyby expertízy citovaných akupunkturistů potvrdily nezávisle na nich i univerzitní pracoviště, národní odborné společnosti akupunktury, ICMART apod.

Nechybí mnoho k jednoznačnému závěru, že ve Střední Evropě se v neolitu, přibližně ve stejné době jako ve staré Číně používala terapeutická metoda nazvaná později akupunktura. O tom dosud ve vědeckých kruzích neměl nikdo ani tušení.

Časové i místní hranice akupunktury jsou tak možná zcela změněny. Možná, že i samotná historie akupunktury je už v tomto okamžiku od základu přepsána.

Literatura:

1. *Fleckinger A. – Ötzi, der Mann aus dem Eis, Folio Verlag Wien – Bozen, 2009.*
2. *Dorfer L. et al. – A medical report from the stone age? Lancet, 354/1999.*
3. *Bahr F. et al. – Expert opinion on the correspondence of tattoo locations and acupuncture points in the Tyrolian Iceman, 1998.*
4. *Hasenöhrl N. – Ötzi wurde akupunktiert! Medical Tribune, 47/1998.*
5. *Richter K., Becke H. – Akupunktur – Theorie und Praxis, Verlag Ullstein-Mosby, Berlin/Wiesbaden, 1995.*
6. *Melzack R., Wall PD. – Pain mechanism: a new theory. Science, 1965.*
7. *Ando V. – Klasická čínská medicína, Svítání, Hradec Králové, 1995*
8. *Fiala P. – Akupunktura (v přípravě k tisku).*